

Реферат на тему: "'Енеїда' І. Котляревського - її місце в українській духовній культурі"

Іван Котляревський

РЕФЕРАТ

НА ТЕМУ:

"Енеїда" І.Котляревського - її місце в українській духовній культурі.

У XVII-XVIII ст. широкої популярності набуває бурлеск. Спочатку в Західній Європі, а потім і в Росії з'являється бурлескний жанр, пов'язаний з пародіюванням високої, урочистої тематики. Особливо зручною для бурлескно-травестійного пародіювання виявилася Вергілієва "Енеїда". З'явився цілий ряд "Перелицьованих "Енеїд" (Д. Лаллі, А. Блюмауера, М. Осидова), а також російських ірої-комічних поем, насамперед бурлескної поеми В. Майнова "Елисей, или Раздраженный Вакх", у якій відверто пародіювався класичний античний епос.

Бурлескно-травестійні твори були широко представлені у XVIII ст. і на Україні. У пародійних різдвяних і великодніх віршах-травестіях об'єктом висміювання виступають біблійні мотиви тощо. Бурлеск і травестія в розвитку українського історико-літературного процесу в цей час, безперечно, мали позитивне значення. О. Білецький слушно зауважив, що бурлескна (жартівлива) література стала перехідною ланкою від шкільно-церковної схоластики, що не відповідала вже новим духовним потребам українського народу, до світського, пізніше реалістичного письменства на Україні.

Остаточного удару церковній схоластиці завдала "Енеїда" І. Котляревського.

Приступаючи до опрацювання Вергілієвої "Енеїди", І. Котляревський використав тільки сюжетну канву античної епопеї. Певною мірою взірцем для нього і була і "Вергилиева Энеида, вывороченная наизнанку" М. Осипова.

Якщо попередники і сучасники І. Котляревського, звертаючись до Вергілія, насамперед вдавалися до пародіювання його класичної епопеї, її образів, драматичних колізій тощо, то український поет свідомо ставав на інший шлях - він прагнув до "перелицювання", травестування римського оригіналу, переосмислення його патетичної тематики в підкреслено зниженій тональності. При цьому І. Котляревський відмовляється від багатьох епізодів, образів і ситуацій першоджерела. І водночас вводить нові життєві картини, наближає його до української дійсності, надав всьому твору народно-національного колориту. "Енеїда" І. Котляревського безсумнівно перевершує всі попередні травестії Вергілієвої епопеї, які "давно відійшли до історико-літературного архіву" (О. Білецький).

У поемі І. Котляревського бурлеск набував нових естетичних функцій - сміх його виходить за суто розважальні межі, він набирає нового призначення, проникаючи у сфери серйозні. Цілком у дусі естетики просвітительського реалізму І. Котляревський

реалістичними мазками (зрозуміло, в гумористичних тонах) подав талановите художнє відтворення звичаїв, "народного побуту, народної психології. Об'єктивного критицизму український поет досягав у зображенні представників панівної феодално-поміщицької верхівки, виступаючи, по суті, поборником "мужичої правди", яку бачить у духовно здоровому житті народних мас. У своїй "Енеїді" І. Котляревський зачіпав основний соціальний конфлікт сучасної йому епохи, але, перебуваючи на суто поміркованих просвітительських позиціях, він, як і П. Гулак-Артемівський та інші письменники дошевченківської доби, не сягав далі морального " осуду соціального зла і закликав до морально-етичного перевиховання суспільства, його членів в інтересах "общого добра"[1].

Під впливом нових віянь епохи розвитку капіталістичних відносин, все міцніючих вимог наближення літератури до життя народу, активізації реалістичного типу мислення, органічного засвоєння етичних уявлень "людей старих" І. Котляревський, вивертаючи "наизнанку" класичний античний оригінал, відмовляється від послуг традиційних "жеманних", "од старості сварливих муз"; він кличе нову музу – "веселу, гарну, молодую ", і з її допомогою, насамперед слідуючи правді життя, – майстерно змальовує широку художню панораму української національної дійсності у властивих їй суперечностях. Зважаючи на жанр поеми, І. Котляревський у зниженій яскраво гумористичній тональності, у дусі народної сміхової культури подає життя і побут різних суспільних верств України кінця XVIII – початку XIX ст.

"Енеїда" – твір просвітительського реалізму, пройнятий справжнім гуманізмом. Всі свої симпатії в ній І. Котляревський віддає людині праці, покріпаченій, визискуваній, "бідній, нищій...". З гордістю говорить автор про героїчне минуле народу. Тут і згадки про жорстоку боротьбу з татарською ордою, і про Сагайдачного, про битву "під Бендер'ю" і про знамениту Полтавську баталію 1709 року, в якій брали участь об'єднані російські і українські полки, і про народного героя Максима Залізняка. Оспівуючи патріотизм народу, возвеличуючи героїчні національні традиції, І. Котляревський не раз закликає співвітчизників до виконання високого громадського обов'язку – до захисту рідної вітчизни:

Любов к отчизні де героїть,
Там сила вража не устоїть,
Там грудь сильніша від гармат...

Перенісши події з античного світу на український ґрунт (у поемі фігурують міста і села Полтавщини, земляки автора – Мусій Вернигора, Тигренко; у пеклі Еней зустрічає "своїх" – "Педька, Терешка, Шеліфона, Панька, Охріма і Харка..."; виступають вони і під античними псевдонімами, переодягнувши троянців і латинян в одяг українського козацтва XVIII ст., І. Котляревський з неповторним добродушним лукавим гумором і теплотою розповідає про військові мандрі Енея і троянського війська, про загартовані у боях з ворогом славні "полки козацькі".

Еней і його "ватага" – з одного боку, це відчайдушні гультяї, "розбишаки", "харцизяки", які, не знаючи втоми, і б'ються, і п'ють, і "женихаються", а з другого –

вони наділені поетом кращими рисами козацької вдачі, показані такими, якими подавало їх народне світобачення, фольклорні легенди, пісні, перекази. Це – справжні воїни, сміливі й відважні, люди високої доблесті й бойової мужності. Поет уславлює їх бойове побратимство, героїку, самовідданість; він утверджує велич українського народу, його волелюбні устремління і життєлюбство. І. Котляревський зумів подати узагальнений образ українського народу з його високими моральними якостями, з його волелюбністю і любов'ю до своєї батьківщини, з його життєрадісністю і оптимізмом. Цей образ і є головний герой його невмирущої "Енеїди".

"Енеїда" І. Котляревського – це суцільна симфонія сміху, естетична природа якого органічно пов'язана з попередньою бурлескно-травестійною традицією української літератури, з народною сміховою культурою (казкою, небилицею, анекдотом тощо), з громадянським критицизмом прогресивної російської просвітительської літератури другої половини XVIII – початку XIX ст., зокрема з сатиричними творами М. Фонвізіна, М. І. Новикова, І. Крилова. Сміх автора "Енеїди" відсвічується різними гранями, залежно від різних об'єктів зображення. Змальовуючи Енея і троянців, цих розбишак і "голодранців", у найкомічніших ситуаціях, автор показує їх у бурлескних тонах, щедро вдається до гіперболічно-гротескних прийомів, доброзичливої і добродушної іронії.

Багато уваги приділяє І. Котляревський зображенню негативних типів верхівки тогочасного суспільства. Перед читачем проходить ціла галерея величних богів і богинь (Зевс, Юнона, Венера, Нептун, Еол та ін.), під маскою яких поет розкриває внутрішнє ество феодально-поміщицької верхівки з усіма її мерзенно-відразливими рисами – інтриганством, хабарництвом, самодурством, продажністю, зневажливим ставленням до трудящої людини (приміром, "суча дочка" Юнона просить бога вітрів Еола наробити лиха Енеєві і за це обіцяє йому хабара – "дівку чорнобриву", "смачную, гарну, уродливу"). Взагалі хабарництво, як і інші пороки, для вершителів людської долі – богів і земних можновладців – цілком природне явище. На бажання Енея одвести його в пекло до батька, Сівіла відверто заявляє:

Коли сю маєш ти охоту
У батька в пеклі побувать,
Мені дай зараз за роботу...

З неприхованим гнівом зображує І. Котляревський життя й побут і земних "владик" – представників поміщицько-кріпосницьких верств, самодержавного — бюрократичного апарату – це й "старий скупиндя" Ластин, що "дрижав, як Каїн, за алтин", і гульвіса Турін, що "по воєнному звичаю" п'є чай з сивухою і "топить печаль в питейному домі", і панич Авентій, "добродій песиків і сучок...". Паразитизм, лицемірство, зажерливість, крутість, здирство в однаковій мірі характерні і типові як для небесних, так і для земних героїв твору.

У показі пекла найяскравіше виявились антикріпосницькі тенденції автора. Тут ми бачимо і панів — кріпосників, які "людям льготи не давали і ставили їх за скотів", і зажерливих "ченців, попів, і крутопопів", які за гривнями ганялись. До пекла потрапили також і "купчики проворні", що їздили по ярмарках і "на аршинець на

підборний поганий продавали крам". Соціально-викривальні оцінки даються й іншим мешканцям пекла: "десятським, соцьким", "проклятим писарям", "суддям і стряпчим безтолковим".

Звертаючись до народної творчості, фольклорних поетичних прийомів, епітетів, порівнянь, до засобів створення комічного ефекту (іронія, гротеск, гіпербола тощо), І. Котляревський значно підсилював зневажливий, "низький" стиль бурлеску при зображенні небесних і земних "державців": якщо у Вергілієвій "Енеїді" бог Нептун поважно мчався в колісниці, то у І. Котляревського він, "миттю осідлавши рака, схвативсь на його, як бурлака, і вирнув з моря, як карась"; "Борей недуж лежить з похмілля..."; "Зевес тоді кружав сивуху і оселедцем заїдав..." та ін.

Однією з характерних ознак новаторства І. Котляревського в "Енеїді" є її тісний органічний зв'язок з фольклором, українським народним гумором.

Поема вражає своєю витонченістю у зображенні побуту і звичаїв рівних суспільних верств української дійсності, у чому виявилися характерні особливості її народності. Картини традиційних народних гулянь, свята, ігри й танці, звичаї і повір'я, одяг, прикмети, ворожіння, сцени вечорниць у пеклі, народні страви тощо виписані з цілковитою достовірністю і наочністю. Наведемо лише кілька прикладів. Еней після бенкетування у Дідони постав в одязі її чоловіка-небіжчика: на ньому "штани і пара чобіток, сорочка і каптан з китайки, і шапка, пояс з каламайки, і чорний шовковий платок"; Дідона причепурилась по-святковому: "Взяла кораблик бархатовий, спідницю і корсет шовковий і начепила ланцюжок; червоні чоботи обула, та і запаски не забула, а в руки з вибійки платок". Венера, направляючись до "Зевса на ралець", одягла "очіпок грезетовий і кунтуш з усами люстровий". У сцені бенкетування у Дідони знаходимо яскравий опис різних "грищ"; "в хрещика", "в горюдуба", "в хлюста, в пари, в візка" та ін. Тут названі також і народні танці та інструменти; "Бандура горлиці бриньчала, сопілка зуба затинала, а дудка грала по балках; санжарівки на скрипці грали..." У тієї ж Дідони "їли рознії потрави, і все з полив'яних мисок, і самі гарнії приправи з нових кленових тарілок:

Свинячу голову до хріну
І локшину на переміну;
Потім з підлевою індик;
На закуску куліш і кашу,
Лемішку, зубці, путрю, квашу
І з маком медовий шулик".

У поемі відтворено і таке характерне для тих часів явище, як чумакування, широко відображено народні обряди, зокрема поминки (по Анхізові), похорони (Палланта), ворожіння (попи ворожать Енееві по нутрощах забитих тварин), забобонне лікування (переляканого Енея "насилу баби одшептали") тощо. Автор широко використовує народні повір'я про жінку — відьму, яка опівночі літала на вінику, розповідає про страждання грішників у пеклі, де вони, у відповідності до народних уявлень, печуться на вогні, киплять у смолі тощо.

В "Енеїді" є чимало і народних легенд, жартів, пісень, казкових образів: скатерть-самобранка, килим-самоліт, чоботи-скороходи, кобиляча голова, баба-яга (Сівілла). Казкова творчість, приказки і прислів'я органічно вплітаються в художню тканину твору, увиразнюють характеристику образів, різних комічних ситуацій, а нерідко і просто пожвавлюють колоритний живопис твору.

Загальна жартівлива тональність "Енеїди" І. Котляревського досягнута також завдяки багатству мовно-стилістичних засобів. Автор майстерно користується таким гумористичним прийомом, як латинсько-український жаргон (макаронічна мова): старший Енеїв посол такую "рацію сказав" Латину: "Енеус постер магнус панус і славний троянорум князь шмагляв по морю, як циганус..." і т. п.

Комізм твору посилюється і таким засобом, як бурсацька "тарабарщина" (чудернацька "вивернута" мова шляхом неприродного поєднання різних складових частин, окремих слів ("Борщів як три не поденькуєш, на моторошній засердчить"), майстерним нагромадженням слів однорідної семантичної структури.

Вергілієва епопея відповідно до її урочистого стилю, патетики була написана гекзаметром; І. Котляревський же, "перелицьовуючи" римський оригінал, пише свою "Енеїду" чотиристопним ямбом. Звідси загальний дзвінкий, грайливий, бадьорий тон повісткування його поеми. Цікаво, що саме І. Котляревський першим в новій українській поезії здійснив остаточний перехід до силабо-тонічної системи віршування.

"Енеїда" І. Котляревського засвідчувала також величезні можливості творення українського письменства рідною мовою, її автор заклав міцні підвалини літературної мови на народній основі, на які спирався і великий Шевченко, розвиваючи і утверджуючи українську мову як літературну національну мову, і першим підніс її до рівня найрозвиненіших мов світу. Але "Енеїда" була і залишалась якісно новим естетичним явищем українського історико-літературного процесу кінця XVIII і перших десятиліть XIX ст. і стала, за визначенням О. Білецького, не лише епілогом стародавньої української літератури, а й блискучим прологом нового демократичного письменства XIX ст. Вона здобула широке визнання прогресивного крила української і російської громадськості – її високо цінували декабристи, О. Герцен, В. Белінський, М. Гоголь, Т. Шевченко, М. Коцюбинський, П. Грабовський, І. Франко, М. Горький...

Виникнувши на ґрунті реальної української дійсності і життєдайних фольклорних джерел, творчо успадкувавши художні досягнення російської і світової культури, "Енеїда" високо піднесла національну самосвідомість народних мас, їх гуманізм і патріотизм, їх одвічні прагнення до справедливості і добра на землі.

Література.

1. Яденко М. Т. Іван Котляревський. // Котляревський І. Твори. – К., 1982.–С. 26.
2. Іван Котляревський. Енеїда. К.: "Дніпро". 1987. – С. 26.